

У протеклих пет година од стране Завода за заштиту споменика културе у Крагујевцу обављени су обимнији археолошки радови у оквиру утврђења манастира Раванице, како испитивачког карактера тако и ослобађања појединих делова манастирског утврђења од наплавина, шута, наноса и другог отпадног материјала, а у циљу конзервације и њихове презентације.¹ Том приликом дошло је и до неколико значајних налаза који на изванредан начин, мада још увек не и у потпуној мери, осветљавају поједина отворена питања, везана за настанак и живот овог утврђења.

Радове ћемо поделити по етапама извођења, па их стога набрајамо оним редом како су извођени.

Прве 1967. године објављено је сондирање северне и јужне певнице цркве, а том приликом је искоришћена погодност када је дигнут и замењен до трајали под у цркви.

Наредне 1968. године, због намере подизања новог манастирског конака, започето је сондирање у Горњој порти, на месту где је била планирана градња. Резултати сондирања показали су да се на том простору налазе обимни и значајни остаци старијих грађевина, тако да је градња на том месту искључена, а радови се проширују и настављају и наредне, 1969. године.

Пошто су радови у Горњој порти делом завршени 1970. године, започето је испитивање дела утврђења северно од најмоћније куле утврђења (Лазарет), а његово потпуно довршење завршено је, следеће, 1971. године.

1967. година — Испитивање северне и јужне певнице цркве

Приликом извођења радова на промени до трајалог пода цркве манастира Раванице обављено је археолошко испитивање бочних конхи, пошто

у овим деловима до тада нису обављена било каква испитивања. Нажалост, археолошких налаза није било, а исто тако ни било каквих других индиција о секундарном коришћењу ових простора.

Редослед, састав и изглед свих слојева је код обе певнице идентичан, а њихов међусобни однос и дебљина смењују се на следећи начин:

I слој, одмах испод нивоа дигнутог пода налази се слој малтерне подлоге, дебљине 10 см, који уствари представља подлогу на коју су положене плоче пода.

II слој, дебљине 7 см представља насип црвеномрке земље, делом измешане са шљунком. По свим знацима овај слој представља грубу подлогу првоне.

III слој представља највероватније ниво на који је распрострањут шут и неупотребљени малтер, који је затрпан по довршетку цркве. Овај слој сачињава растресита маса малтера дебљине 8 см.

IV слој сачињава црвеномрка земља, компактне структуре, делом измешана са шљунком. Слој је копан до дубине око 80 см и пошто у њему нису примећене било какве промене одустало се од даљег копања са констатацијом, да је у питању здравица за коју је накнадно утврђено да се у истом облику јавља и на другим местима.

1968. година — Сондирање Горње порте

Сондажни радови су произашли из већнапо-менуте потребе да се археолошким методом испита простор на коме је била планирана градња новог манастирског конака.

Већ приликом првих нивелационих радова (затечени терен је био благо нагнут према јужној страни) наишло се на зидове једне камене кон-струкције код унутрашњег североисточног угла утврђења. Пронађена конструкција била је правоугаоног облика, са неправилно кружном унутрашњом површином. Под у унутрашњости поплочан је био опекама 40 X 18 X 5 см. Вертикални зидови били су очувани до 0,4 м, са видљивим већим оштећењима. Облик, форма као и начин конструисања овог објекта указује најпре на остатке једне пећи (пећ бр. 1).

Западно од ових остатака наишло се на зи-дове, грађених ломљеним каменом који је везан блатним малтером.

Рашчишћавањем непосредне околине око ових објеката наишло се на надвратник врата-пролаза на северном зиду утврђења код северне куле. Ова врата, видљива са супротне стране, била су за

¹У овом петогодишњем периоду поред др. Бранислава Вуловића проф. Универзитета, као руководиоца радова, потписаног, као помоћника руководиоца и мр. Душице Минић, у својству консултаната, у радовима су учествовали археолози: Предраг Вучковић (1968.), Љубица Продановић (1969.) и Јелена Милојевић (1969., 1970.), као и студенти архитектуре: Татјана Јовановић (1969.) и Инес Урошевић (1970.)

Последње две године техничку документацију је водио дипл. инж. арх. Александар Гајић, сарадник Завода у Крагујевцу.

1. Раваница, изглед пећи бр. 2, горња порта

1. Ravanica, aspect du fourneau no 2, cour supérieure.

око 3,20 м нижа од терена Горње порте. Међупростор је био испуњен наслагама обрушеног камена у доњем и шута у горњем делу.

У правцу запада, где је настављено нивелисање, једног момента указали су се делови још једне камене конструкције, па се због тога приступило делимичном проширењу и у правцу југа. Утврђено је да се и овде ради о конструкцији приближно квадратног облика чији су вертикални зидови грађени каменом и кречним малтером. На спољној западној страни налазило се мање проширење у виду пиластра, на чијој је једној страни преко лепо зауглачане површине малтера био нанет и танак слој цигласте црвене боје. Ово би највероватније представљало остатак бојења спољне површине, у виду имитирања хоризонталних редова опека.

Унутрашњи централни део ове конструкције (слика 1) обликован је кружно и поплочан опекама (опеке истог формата као код пећи бр. 1) а на периферном делу круга налазиле су се вертикалне рупе у поду, пречника 3 см, распоређене на једнаком размаку. Функција ових рупа најпре би се могла протумачити доводницима за ваздух тако да се несумњиво и у овом случају ради о остацима пећи (пећ бр. 2) за високе температуре. Њене димензије су биле 2,6 X 2,8 м док је висина очуваних вертикалних зидова неуједначена и износила од 0,5 — 0,7 м.

На око 2 м, западно од пећи бр. 2 наишло се на један зид, правца север-југ, који је у свом јуж-

ном делу скренуо према западу и завршио се на 3,5 м удаљености. На 0,8 м од завршетка овог зида нађен је још један, који је био паралелан првом откривеном зиду.

Сасвим је извесно било да се овде ради о једној правоугаоној грађевини, која је имала само три зида и да је северном страном била прислоњена уз северни белем утврђења. Сва три зида су била веома солидно грађена. Употребљено је притесано камење повезано кречним малтером. Ширина зидова је била од 0,6 — 0,7 м.

Слој изнад ових објеката сачињавала је мркоцрна растресита земља, делимично измешана са шутом, камењем и чистим малтером. Керамичких налаза било је релативно мало, а највећа концентрација примећена је околу, као и у самој пећи.

Међу фрагментима керамичких судова најчешће су заступљени делови крчага и плитких здела. Површина ових судова може бити глазирана и без глазури, а орнамента је веома ретка.

Целокупни материјал се може веома касно датирати и највероватније је да припада средњим деценијама прошлог века.

Радовима у 1968. години обухваћена је готово половина северног дела Горње порте (слика 2) а пронађени остаци грађевина наметнули су, сами по себи, проширење радова и у наредној години.

1969. година — Горња порта (наставак радова)

Радовима у 1969. години дат је систематски карактер тако да је у току њиховог извођења испитано више од три четвртине целокупне површине Горње порте (слика 3), односно, око 400 м².

Ради прегледнијег рада и контроле слојева остављена су два контролна профила, док је рад обављан на целој површини, делимично, откопним слојевима дебљине до 30 см. Подужни профил је остављен правцем исток-запад, а попречни управно на први.

У северној половини порте, где су започети радови прошле године, наишло се на остатке више зграда, које се грубо могу свести на две основне фазе живота, док се у јужној половини наишло на делове калдрме, која је водила ка централном простору најстарије грађевине.

Млађу фазу живота (сл. 4 — зграда А, прилог цртеж основе, млађа грађевина тачкасто исцртана) унутрашњег простора Горње порте представља првооткривена зграда правоугаоне основе, која је на северној страни била прислоњена уз северни белем утврђења.

Унутрашњост ове зграде била је испуњена обрушеним камењем и слојем црног прашинасте земље. Поред овога, у јужном делу зграде, било је црвеног земље, такође прашинасте структуре. У самој грађевини било је веома мало археолошког материјала који би прецизније указивао на време и трајање живота у њој.

Зграда је била фундирана на слоју насипа и шута, тако да је сасвим извесно, да је она касније настала, у једној од фаза живота раваничког утврђења.

Друга, несумњиво старија грађевина откривена је испод прве. Она се у много чему разликује од прве, мада је заједничка особина и једне и друге непостојање северног зида. Код обе грађевине примећена је иста појава: зграде су северном страном прислоњене уз северни бедем утврђења.

И ова је зграда правоугаоног облика, али се на њеном западном крају налази полукружни зид, који највише потсећа на апсидални завршетак црквених грађевина.

На јужном зиду, који је најбоље очуван, код западног дела где почиње полукружни завршетак, нађена је још једна пећ (пећ бр. 3) масивније и солидније грађена од претходне две.

Слично раније откривеним пећима и ова, последња, има правоугаони облик са правоугаоним и унутрашњим делом при чему су углови отсечени. Унутрашњост пећи је била испуњена камењем, прашинастом земљом цигласте боје, док је налаза било сасвим мало. У самој конструкцији пећи примећене су две поправке тако да је, на основу тога судећи, свакако морало бити дуго у употреби.

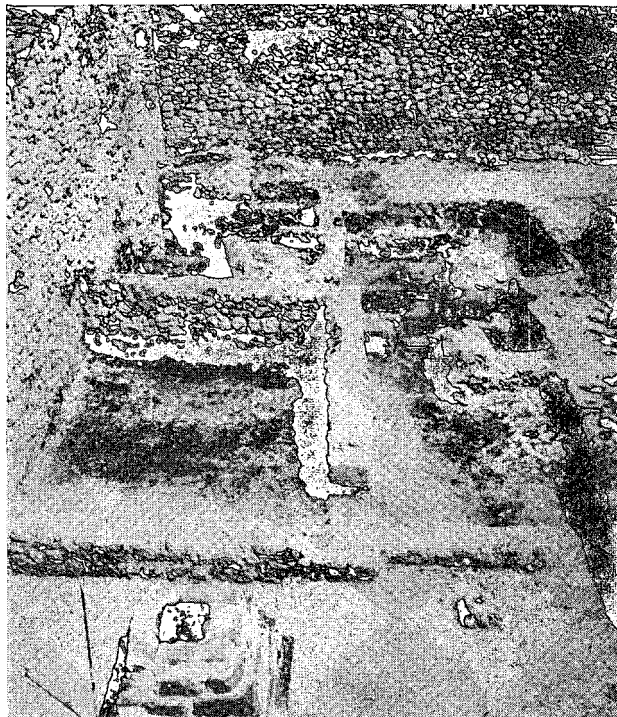
На источној половини јужног зида налазе се врата-улаз у ову грађевину, док се на истом зиду, у продужетку, налазе и два прозора, који се према унутрашњем делу зграде постепено сужавају. Сама грађевина је веома солидно грађена. Подигнута је била од обрађеног и ломљеног камена који је везиван кречним малтером и утезан дрвеним гредама -атулама.

У североисточном делу налази се део преградног зида, који је највероватније одвајао полукружни западни део зграде од осталог дела. Такође, нађена је и супструкција још једног преградног зида, на правцу пећи бр. 3 тако да се на основу тога судећи може претпоставити да је ова велика грађевина имала три међусобно спојене просторије.

О самој намени ове грађевине веома је тешко судити пошто је у њеној унутрашњости било веома мало индиција које би на то директно указивале. Изузетак у овом погледу представљала би мала камена конструкција, у виду два плитко паралелна канала, начињена од камена и малтерног везива. Можда је у питању део калупа за ливење метала, а пошто је у близини нађен и аморфни комад оловне плоче, могла би се, на тај начин, наслутити једна од намена ове грађевине.

Уз северни зид утврђења нађени су, на нивоу зграде, кушаци (правилно призматично обрађено камење, са малом рупом на врху).

Са спољне стране, управо у јужној половини дворишта, нађен је остатак калдрме, која је водила до улаза у ову зграду. Калдрма је била на-

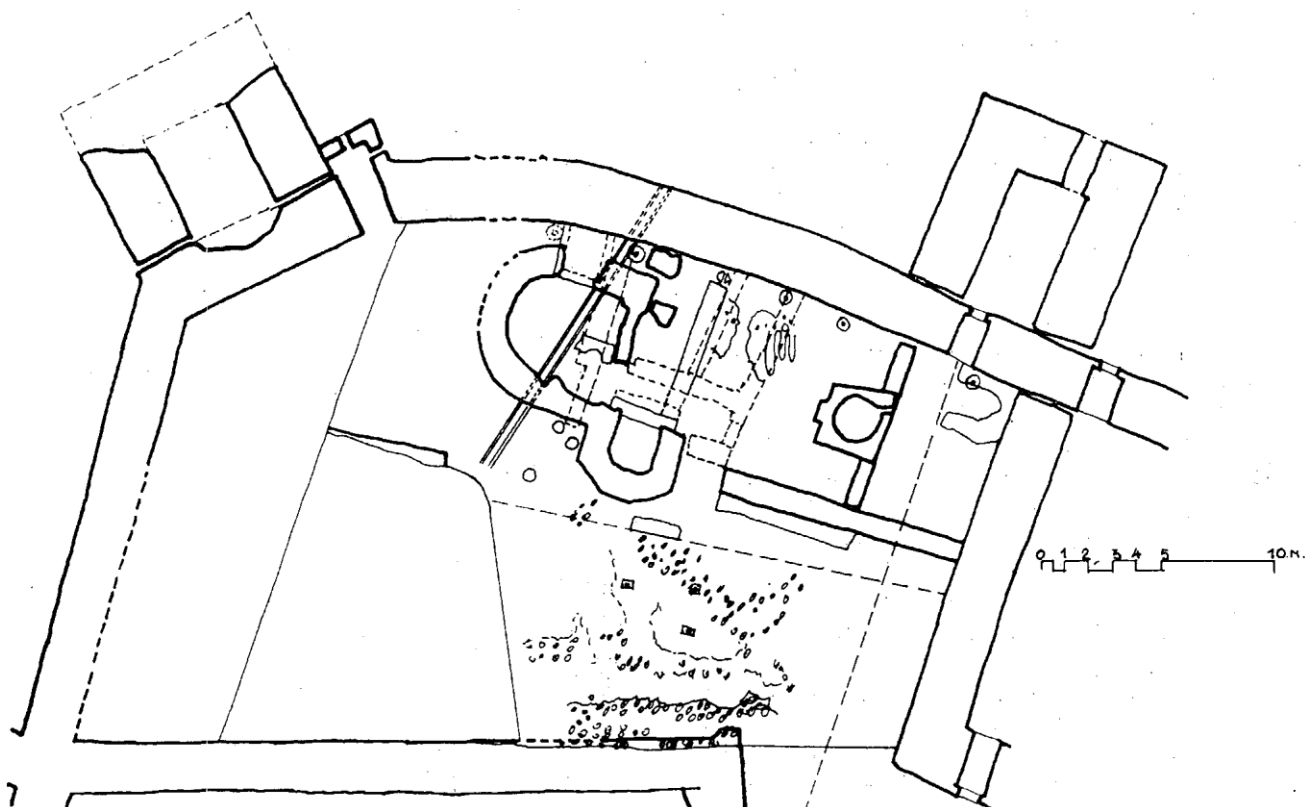
2. Раваница, изглед северне половине горње порте на крају радова 1968. године

2. Ravanica, aspect de la moitié nord de la cour supérieure, à la fin des travaux en 1968.

3. Раваница, изглед северне половине горње порте у току радова 1969. године, пре рушења зидова млађе фазе

3. Ravanica, aspect de la moitié nord de la cour supérieure au cours des travaux de 1969, avant la démolition des murs de la phase plus récente.

4. Раваница, ситуација откопаних грађевина старије и млађе фазе, пре рушења млађих зидова, тачкасто исцртаних

4. Ravanica, situation des édifices mis à jour de l'ancienne et de la plus récente phase, avant la dé-molition des murs plus récents, dessinés en pointillé.

чињена од ломљеног камена и речног облутка и својим благим нагибом потпуно се уклапала у нивелету газишта прага старије грађевине.

Налази у старијој грађевини

Најбројније налазе у оквиру зидина старије грађевине представљају фрагменти керамичких судова. Поред овога, налажени су и разни метални предмети, углавном профаног карактера и намене (гвоздени нож, ексери, лим, амфорна згура).

Међу фрагментима грубог посуђа најбројније су заступљени два основна облика: крчаг и лонац, док се код финијег издвајају : зделе, тањира, лончићи (слике 5 и 6).

Крчаг је крушколиког реципијента суженог цевастог отвора, са једном тракастом дршком. Спољна површина је редовно глазирана, а у већини случајева техником сликања изведена је орнаментика, која је по форми стилизована, било да су заступљени цветни флорални, било геометријски мотиви.

По правилу су ови судови добро печени, а и земља је, такође, добро прочишћена приликом израде самог суда.

Лонац је грубе израде, задебљаних зидова, стабилног равног и непрофилсаног дна. Реципијент је више или мање овоидан а обод редовно посувраћен на спољну страну. Фактура суда је груба, са доста песка, а површина рапава. Боја је најчешће мркоцрна и у већини случајева загарављена. Уколико постоји орнаментон се углавном своди на урезивање једне, две или више линија, које се постављају на рамену или горњем делу трбуха суда. Ове урезане линије могу бити равне, праве или таласасте. Ређе се јавља урезивање накосе постављених кратких уреза.

Од финијег посуђа најчешће су налажени фрагменти здела, тањира и лончића чије су заједничке карактеристике боља прочишћеност земље и обавезно превлачење унутрашње површине суда глазуrom.

Зделе могу бити коничног или биконичног облика. Дно је или прстенасто или издигнуто, а понекад и неизражено.

Унутрашња површина ових посуда је редовно превучена глазуrom било светлозелене или топложуте боје. Орнаментика може бити изведена зграфито техником, сликањем или различитим нијансирањем две глазууре, тако да се на тај начин долазило до орнамента неправилних мрља.

Тањири се разликују од здела, пре свега по профилацији. Обод широко разгнут и врло често задебљане ивице, која понекад може бити назубљена и посувраћена.

И код ових судова је унутрашња површина глазирана, било зеленом бојом у више тонова или жућкастом, монохромно.

Орнаменти се и овде најчешће изводе зграфито техником, док мотиви могу бити геометријски или стилизовани, биљног флоралног порекла. Лонче је дубоког реципијента са једном тракастом дршком, а карактеристика овог суда произилази из његове намене.

Унутрашња и спољна површина овог суда су у већини случајева глазиране. На унутрашњој површини нема орнаментике, док се на спољној своди обично глазирањем у више тонова (зелена, жута, тамномрка). У једном случају запажено је и налепљивање пластичне траке.

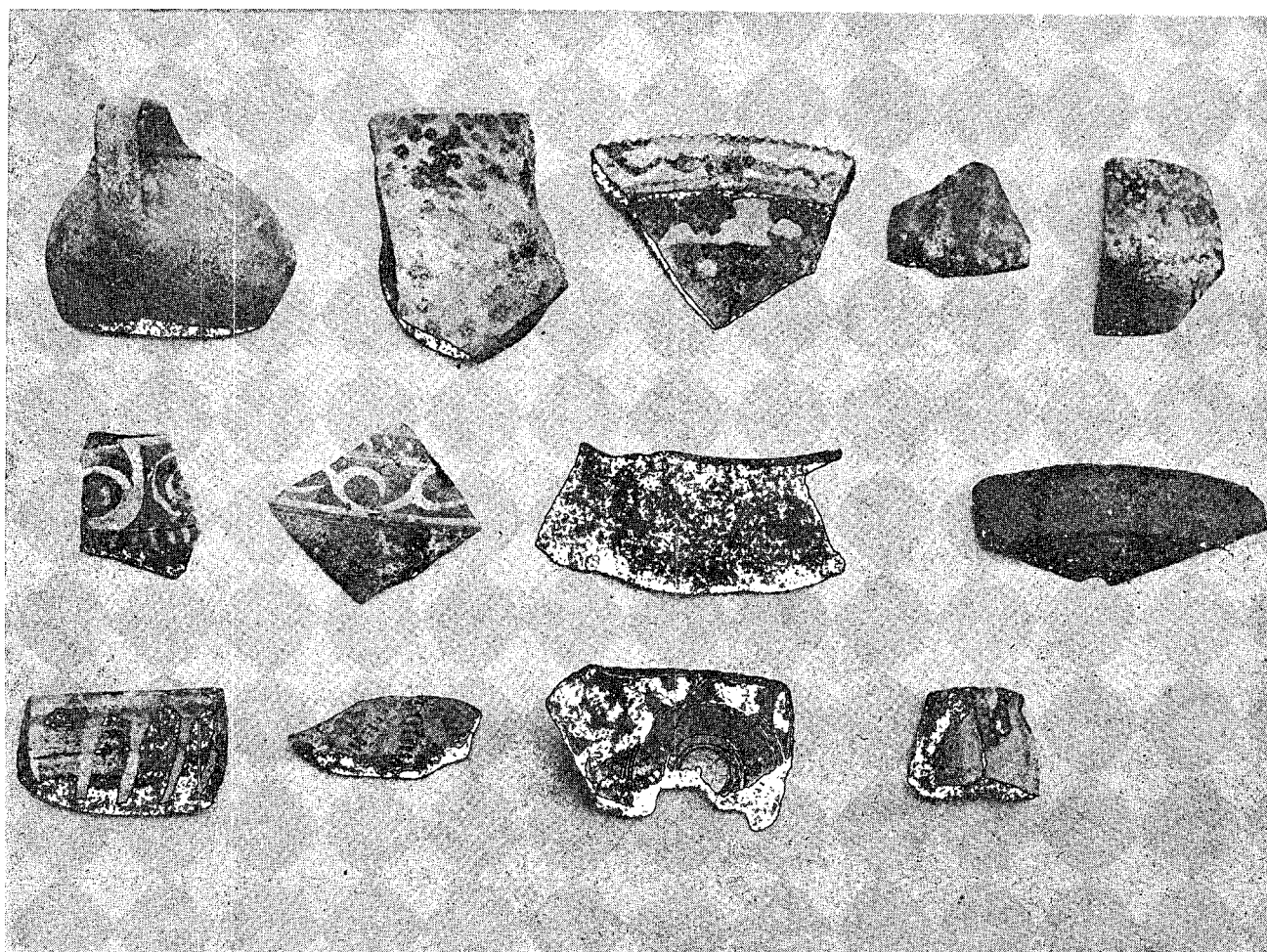
Део једне посуде овалног облика, плитког реципијента и са танком проширеном дршком, која излази из обода, указује на постојање још једног

облика, који највише наликује чинији или ђувечу. Унутрашња површина овог суда глазирана је бледозеленом бојом, док је дршка светлија и на њој се налази орнамент у виду правилно распоређених урезаних концентричних кругова.

1970. година — Лазарет

Пошто су радови у Горњој порти приведени крају, конзервацијом пронађених остатака архитектонских објеката, по усвојеном програму радова³ приступило се испитивачким радовима у делу утврђења познатог под именом Лазарет. Под овим именом подразумевамо неправилну правоугаону површину источног дела утврђења, која је са северне, источне и западне стране омеђена зидовима утврђења, а на јужној страни најмоћнијом, Донжон кулом.

³План и програм дугогодишњих радова на манастирском комплексу урађен је од стране арх. Вуловића; одобрен и усвојен од стране сталне комисије за Раваницу.

5. Раваница, фрагменти керамичких посуда старије фазе живота у горњој порти

5. Ravanica, fragments de récipients en céramique de la phase plus ancienne de la vie dans la cour supérieure.

Пошто овај простор представља целину, која је и у физичком погледу издвојена, приступило се, раду на тај начин што је цео простор подељен на четири квадранта, остављањем контролних профила ширине 0,8 м. Оба профила су била оријентисана по правцу главних страна света. Системом откопних слојева приступило се раду, тако што су напоре рађена по два унакрсна квадранта.

У току радова утврђено је да је читава површина испуњена наслагама земље, шута и обрушеног камена, а сличне ситуацији у Горњој порти констатована су и два периода живота.

Наиме, на основу пронађених остатака, сем примарне функције чисто фортификационог карактера овај простор је коришћен и у каснијем времену са донекле измењеном наменом.

Млађи период живота овог дела утврђења карактерише врло слабо очувана основа једне зграде (?), коју сачињава беличаста маса малтера налик највише неискоришћеном угашеном кречу. Највећа концентрација, неправилне површине и облика, запажена је у североисточном делу овог простора. Ту је, такође, нађена и мања површина, облика сегмента круга, начињена од реда камена, који је био повезан малтером, а смештена је у самом углу између северног и источног зида утврђења.

Налаза је, опште узев, било веома мало. Углавном су налажени фрагменти керамичких судова различитог облика, а међу којима се јасно издвајају: крчаг, земљани лонац (награвљене површине) и здела.

Пошто је примећено да се у јужној половини појављује здравица, настављено је са копањем само у северној половини, где се и даље копао шут и растресити малтер. Из овога разлога је постављена једна сонда у централном делу северне половине Лазарета и том се приликом наишло на компактну површину малтера, која је нагибом била усмерена према северу па је, стога, одлучено да се са радом настави и наредне године, како би се цела површина испитала.

Приликом нивелисања простора у јужној половини Лазарета, у централном делу југоисточног квадранта откривен је један бунар. Наземни део висине до 0,5 м чини приближно квадратна површина, док је унутрашност кружног облика са пречником од 0,8 м. Бунар је зидан ломљеним каменом и речним облутком, насуво, али и веома квалитетно. У току ове сезоне приступило се његовом чишћењу до дубине од 8 м и том приликом установљено, да је бунар свакако намерно затрпан пошто је у њему налажено крупно камење, шут и други отпадни материјал.

1971. година — Лазарет (наставак радова)

Наставком радова у Лазарету потпуно је испитана његова северна половина и довршено је чишћење бунара. Изван Лазарета рашчишћен је

северни простор испред свог дела утврђења, тако да је сведен приближно на средњовековни ниво⁴.

У северном делу Лазарета доспело се до чврсте малтерне подлоге за коју се претпоставља да представља супструкцију једног мањег бедема, који је био претходна одбрана донжон куле, али исте тако могао је бити и њено конструктивно ојачање. Реч је о прилично правоугаonoј површини нагнутој према северној страни, од које се један део, у западном крају, мало повијао на југ. На целој овој површини видљива су била већа или мања оштећења, вероватно настала вађењем камена ради касније употребе.

На целом овом простору није било никаквих налаза, који би помагали и омогућили датирање ових остатака.

Чишћење бунара настављено је уз приличне тешкоће, а нарочито када се сишло испод 15 м дубине, а да се том приликом није доспело до дна.

Садржина бунара остала је неизмењена, а новину представљају налази керамичких, дрвених и металних судова, који су налажени и цели и у фрагментима.

Између 14—17 м дубине пронађено је неколико посебно интересантних налаза. Пре свега, поред три фрагментована керамичка суда и два оштећена бакарна, нађен је и један делом оштећени кондир.

Бунар је чишћен све до 22 м дубине, где је нађено и његово дно. Дно је равно а сачињавају га две масивне камене плоче на које налажу вертикални зидови.

Ширина је на дну незнатно сужена у односу на отвор и износи 0,7 м у пречнику. Дебљина зидова је неједначена и креће се од 0,6—0,7 м.

Налази у Лазарету и бунару

Керамика нађена у Лазарету, по својим квалитетним и стилским карактеристикама, не разликује се битно од оне нађене у Горњој порти. Разлика се једино огледа у већој заступљености судова грубе израде и смањењу броја фрагмената финијег посуђа. Међу типовима судова доминирају фрагменти земљаних лонца начињених истом техником и без видних разлика од оне истовремене керамике која је налажена у Горњој порти.

Од финијег посуђа примећено је присуство здела, које су нешто коничније од оних налажених у Горњој порти, а због понекад задебљањег обода, који је истовремено посувраћен на спољну страну, ови судови делују више као дубоки

⁴Због садашњег стања комуникација око манастирског утврђења, није се могло сићи испод садашње нивелете пута на североисточној страни, тако да је садашњи ниво терена виши, за око 0,3—0,5 м од средњовековне нивелете. Ово је учињено из чисто практичних разлога, због сливања површинске воде од зидова утврђења.

тањири. Унутрашња површина ових судова у већини случајева је монохромно глазирана, било је у питању зелена или жута боја. Других типова судова нема или су фрагменти исувише мали да би се са сигурношћу могло говорити о њиховом изгледу.

Што се тиче налаза у бунару, њихова концентрација је уочена на дубини између 16—18 м, а у погледу њихове намене и начина израде заступљени су разноврсни судови начињени од керамике, дрвета и метала.

Први суд је (слика 7), бокал отвора профилисаног, у облику тролиста са једном тракастом дршком, која полази од обода и завршава се на најширем делу трбуха. Реципијент је крушколиког облика, а дно равно, стабилно и без икакве профилације. На врату суда и горњем делу рамена постоји орнаментика изведена техником сликања белом бојом.

Висина суда је 25 см највећи пречник 17 см, а пречник дна 9 см.

Други суд је начињен од грубе пречишћене земље, реципијента крушколиког облика и црно-

мрке боје. Отвор је на спољну страну посувраћен и без икакве профилације. На рамену суда постоји орнаментика изведена техником урезивања у облику плитких паралелних хоризонталних линија од којих је једна (средња) таласаста.

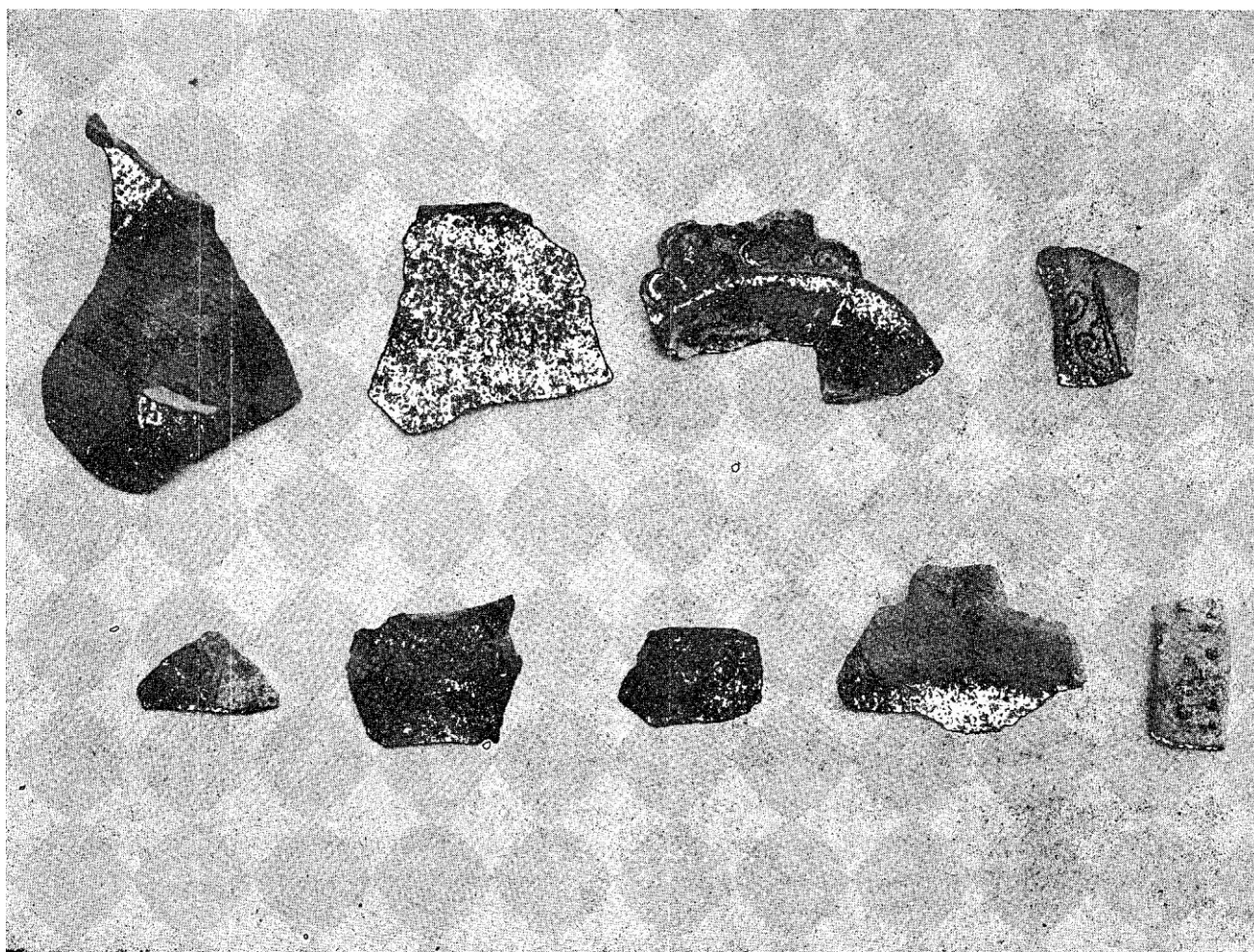
Дно суда је равно, без профилације. Ово је свакако један примерак суда (сл. 7) какви су се дуго задржали у употреби.

Метални котлић начињен је од бакарног лима и има облик доњег дела отсечене купе. Читав суд је равне површине, а једина профилација се налази непосредно до самог отвора. Искуцавањем су испод отвора направљена два испупчена ребра, хоризонталног положаја, која се завршавају једним ојачањем, на самом ободу суда.

На боковима, наспрамно су постављене две алке, помоћу нитованих трака, које су служиле за ношење суда.

Димензије: пречник отвора 23,5 см, висина 20,5 см и дно 28,5 см.

Кондир или буклија (слика 8) који је нађен на дубини од 16 м, представља најлепше урађен суд, у погледу обраде, који је овде нађен. Суд је на-

6. Раваница, фрагменти керамичких посуда старије фазе живота у горњој порти

6. Ravanica, fragments de récipients en céramique de la phase plus ancienne de la vie dans la cour supérieure.

7. Раваница, судови нађени у бунару у Лазарета

7. Ravanica, récipients trouvés dans le puits du lazaret.

чињен од олова. Реципијент је кружна цилиндричног облика, а на горњој страни се налази цеваста отвор. Такође, на овој страни се налазе и две дршке, које су стилизоване у облику коњских глава.

Обе бочне стране овог суда, правилне кружне површине, богате су декоративно обрађене. По периферији се налазе брадавичаста испупчења, постављена на правилном размаку и једнаке висине. Испод овога, у централном делу, налази се медаљон окружен двема пластичним тракама, од којих је једна обрађена тако да делује као плетеница. Следећи појас сачињава кружна површина у облику преплета стилизоване лозице и, на крају, још једна трака, а у централном простору плитка рељефна представа Св. Ђорђа, како копљем убија аждају.

Ноге суда представљају две равне међусобне раздвојене плоче, бочно профилисане полукружним изрезима.

Друга бочна страна идентична је првој.

Суд је начињен техником ливења, док су орнаменти ретушем појачани и освежени. Оштећење суда у горњем делу не указује јасно на постојање дршке, али се њихово постојање може претпоставити на основу директне аналогije са кондиром пронађеним у околини Гњилана.⁵

Висина суда је 32,5 см највећи пречник 22,5 а ширина 20 см.

З а к љ у ч а к

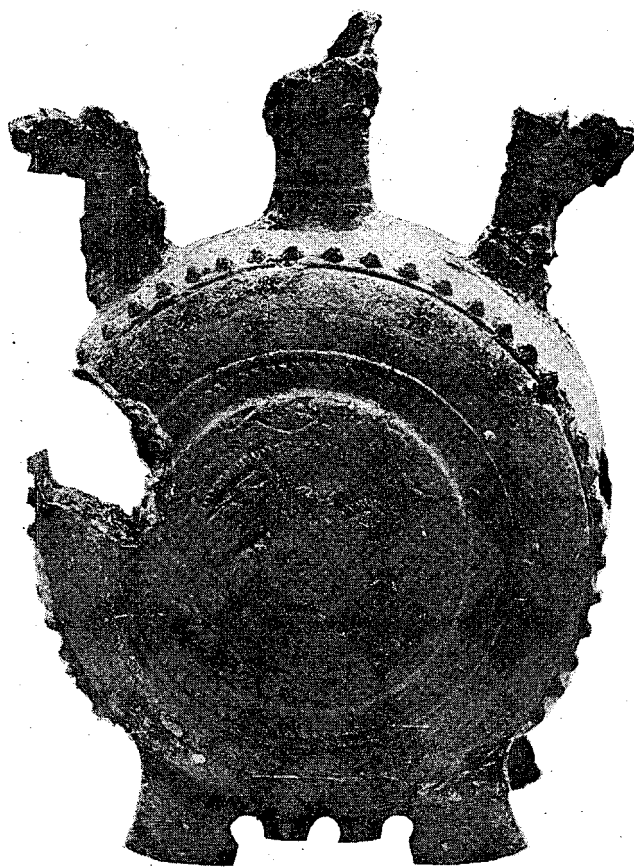
Резултати испитивачких радова археолошког карактера у оквиру комплекса утврђења манастира Раванице, у периоду од 1967 — 1971. годи-

не, указали су на постојање остатака средњовековних архитектонских објеката, на једној страни чисте утилитарне намене економског карактера, и, на другој страни, оних директно везаних за примарну функцију фортификације, о чијем се постојању до сада није знало.

Остаци грађевина у Горњој порти јасно указују на интензиван и многоструко развијен живот, који се одвијао унутар зидина манастирског комплекса.

Старију фазу живота представљају остаци масивне, чврсте и веома солидне зидане грађевине, правугаоног облика, која се на западној страни завршава полукружним зидом.

Намена и сврха постојања ове грађевине, у ужем смислу, није потпуно јасна, мада се на основу њеног општег изгледа и облика може претпоставити њен економски, профани карактер који ће се, свакако, у целини сагледати тек пошто се и преостали део Горње порте на одговарајући начин и у потпуности испита. Сама чињеница да код ове грађевине (исти је случај и са млађим, каснијим) не постоји северни зид, већ да је она на тој страни читавом својом дужином прислоњена уз северни бедем утврђења, јасно говори о

8. Раваница, кондир, нађен у бунару, на 16 м дубине

8. Ravanica, aiguière, trouvée dans le puits, à 16 m de profondeur.

⁵Упореди: Б. Радојковић, Српско златарство XVI и XVII века, Н. Сад 1966, слике 95 и 96.

томе да ова грађевина ни у ком случају не може бити старија од северног бедема, јер је он у време зидања ове зграде већ постојао.

Карактеристике и стилске одлике керамичког материјала, који је налажен било у самој згради или њеној непосредној близини, одговарају керамичком материјалу, који је налажен и на другим локалитетима (на пример Крушевачки град), а чији је материјал датован у временске оквири XIV — XV века. Стога бисмо и ову грађевину, коју у овом случају означава и један период живота, могли датовати у последње деценије XIV до првих деценија XV века.

Млађа фаза живота, означена каснијим зградама, које су биле укопане у шут преко старије фазе, на основу пронађеног керамичког материјала, могли бисмо везати за прве деценије XVIII века, када је дошло до обнове цркве и до других већих или мањих радова унутар утврђења.⁶

Што се, пак, тиче ситуације у Лазарету, мишљења смо да нема великих хронолошких отстапања од претпостављених оквира, који важе за старију фазу Горње порте, а чему би ишла у при-

лог и чињеница, да је овај простор до извесног временског периода био јединствена целина⁷.

Данашњи преградни зид између Горње порте и Лазарета, који раздваја ова два простора, очигледно је накнадно подигнут. Бунар пронађен у Лазарету свакако припада старијој фази живота Горње порте, чему би пре свега ишло у прилог временско датирање налаза, који су у њему учињени. Кондир, који је нађен на 16 м дубине, на основу директне аналогије⁸ датирали бисмо у оквири XVI века, а што би индиректно указивало да је бунар у то време већ постојао, а и свакако намерно затрпан у време прве половине XVIII века, када се монаси враћају у опустелу Равницу после периода од 28. година⁹, јер се о бунару, у међувремену нико није старао. Велику дубину бунара од 22 м, објаснили бисмо на једној страни слабијим до током воде, а на другој страни потребом за већом акумулацијом воде, за случајеве када је општа несигурност ратних времена то захтевала.

Димитрије Мадас

⁷ Приликом рашчишћавања пута изнад најстаријих остатака у Лазарету, констатовано је да зид између садашње Горње порте и Лазарета лежи делом на шуту, док је исто тако и раније била позната чињеница о његовом накнадном постављању пошто на оба краја има широке спојнице.

⁸ Б. Радојковић, оп. цит.

⁹ Б. Вуловић, оп. цит., п. 40.

⁶ Опширније о историјату манастира: Вуловић, Раваница, Саопштење, св. VII, Бгд. 1966.

FOUILLES ARCHEOLOGIQUES DANS LE CADRE DES FORTIFICATIONS DU MONASTERE RAVANICA

De 1967 à 1971, on a procédé à des fouilles archéologiques assez importantes dans le cadre du complexe des fortifications du monastère Ravanica. Au cours de ces travaux, on a mis à jour les fondements de divers édifices, un assez grand nombre de fragments de céramique médiévale et plus récente, ainsi que d'autres objets de bois et de métal. Une des trouvailles particulièrement intéressantes est une aiguière en plomb (cl. 7), qui est datée au 16e siècle. Cet objet a été trouvé dans un puits découvert de 22m de profondeur, ensemble, avec des objets semblables.

Le problème de la datation des édifices mis à jour et du puits a été résolu à l'aide des trouvailles de matériel archéologique meuble. On a défini deux époques distinctes à l'intérieur des fortifications — la plus ancienne, liée à la construction du monastère (autour de 1380), c'est-à-dire aux dernières décennies du 14e siècle et aux premières du 15e siècle, et la plus récente, des premières décennies du 18e siècle, quand eut lieu la grande restauration du monastère, après les guerres austro-turques, à l'époque du supérieur Stéphane.

Dimitrije Madas